

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ԿՈՍՏԱՆՉՆՈՒՊՈԼԻՍ 11 ՆՈՅԵՄԲԵՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Գաղղիոյ եւ Մեծիկոյ խորհրդաւորանքները բացուեցան եւ Վարժեցն կայսեր ու Վերթիկի թագուհւոյն ձառերը հաւատարմաբար խաղաղութեան ապահովութիւններ կուտան։ Վարժեցն կայսրը Վերմանիոյ փոփոխութեանց նկատմամբ իր բոլոր կարծիքը կը յայտնէ եւ իր քաղաքական նախադրանքները կը արտայայտէ եւ մեկին կերպիւ կը նկարագրէ։ Այսպէս ժողովրդաց կամքը կատարուած փոփոխութիւններն արդեւ չուզեր, քանի որ անոնք Վաղղիոյ շահուն եւ պատուին չեն դաշխ։ Այսպէս յայտարարութեան աւելի արժէք տուող բանն է զինուորական վերակազմութեան օրինաց եւ աւելիւր։ Եւ օրէնքն առանց զաղղիոց մէկ մասին գերմանական միութեան զգացած տոգորութիւնը փարատելու, օտար տերութեանց ալ շարունակ պատերազմական դիտաւորութեան կասկածներ կուտար։ Մեծիկոյ լրագիրները Վաղղիոյ կառավարութեան հայտասէր յայտարարութիւնները քննադատելով կրնան թէ՛ զինուորական պատրաստութեանց մէկէն դադարուն այնպիսի բազմութիւն յայտարարութիւններէ չաւազոյն է։ Ուրեմն եթէ Վաղղիոյ զինուորական վերակազմութեան օրէնքն իրօք ետ ձգէ, եւ Հռոմի արշաւանքը դադարեցնէ, խաղաղութեան զրոգով լուս վրայ յոյս կրնանք դնել, եւ անշուշտ այս յոյսովէ որ բոլոր եւրոպական մամուլը Վարժեցնի ճառը գովեստներով կընդունի։

Վարժեցն կայսրը կը ծանուցանէ նաեւ թէ սեպտ. 15ի դաշնագրութիւնը Վաղղիոյ համար կեցած է քանի որ նոր դաշնագրութիւն մ'անոր տեղը չէ բռնել, եւ թէ խաղաղութեան հռոմայ Վերթիկ յարաբերութիւնները կարգի դնելու համար գեապանաժողով մը հրաւիրուած է, որպէս զի ապագայ շփոթութեանց առաջն առնուի։ Բայց այս գեապանաժողովն յաջողիլ միշտ երկբայելի կը թուի, եւ լրտ Տերպի ու լրտ Սթանի ալ Մեծիկոյ խորհրդարանին մէջ յայտնապէս գաղափարներն զայն իրրեւաւելի ծանր դժուարութեանց աղբիւր մը։ Եւ իրաւունք ալ ունին, Վրանի որ գործին մէջ պապական արքունիքը կայ, որոյ անշարժ սկզբանց վրայ յամառել կենանք արդէն առած մը դարձած է, այնուհասի է որ գեապանաժողովն իր պաշտօնը կարենայ կատարել։ Ուրեմն ի՞նչ բանի պիտի ծառայէ գեապանաժողովն հրաւերը, արդեօք իրօք պիտի գումարի, կամ եթէ չգումարի։ Հռոմայ խնդիրն ի՞նչ կերպարանք պիտի առնու, կամ պարզապէս առաջին վիճակը պիտի վերադառնայ, այն է սեպտ. 15ի դաշնագրութեան սահմանած դիրքը։ Լռանց անօգուտ գումարութիւններ ընելու

լաւ կըլլայ դէպքերուն սպասել, որքանչա՛տ չպիտի յապաղեն։

Իսկ արեւելեան խնդրոյն անցնելով, Վարժեցն կայսրը գոհութիւն կը յայտնէ որ տերութեանց հաշտաբար ոգին այս խնդրոյն զայրացուցիչ կերպարանք կը բառնայ, եւ թէպէտ կը յարէ, խաղաղութեան միջոցներուն վրայ քանի մ'անհամաձայնութիւններ գտնուին, տերութիւնները համաձայն են հաճատանի ամբողջութիւնը պահելու եւ քրիստոնէից վիճակը բարեւոր մասին, խաղաղութիւն ըսելով անշուշտ Վերթիկ խաղաղութիւնն հասկնալու է, որոյ գործադրութեան վրայ տերութեանց մէջ ինչ ինչ անհամաձայնութիւններ կան։ Վրանք արդէն յայտնի են, բայց Վարժեցն կայսրը թէ՛ այս խնդրոյն կարգադրութեան եւ թէ քրիստոնէից վիճակին բարեւորման պէտք եղած միջոցներուն վրայ ունեցած կարծիքն ի՞նչ է, իր ճառն այս կէտերը բոլորովն մոլթի մէջ ծածկել է։ Թերեւս օրէնսդիր ժողովին ներկայացուելէ դրութեանց մէջ լուսարանութիւն մը գտնուի։ Բայց առայժմ արեւելեան խնդրոյն նկատմամբ այս միայն կը հետեւի Վարժեցն կայսր ճառէն որ «զայրացուցիչ կերպարանք» չէ մնացել։ Եթէ դէպքերն ու Վերթիկ ծանր խաղն այս պարբերութիւնը հակասական չընէին, թերեւս առաւել արժանահաւատ համարուէր։ Բայց առայժմ իրաց դարձաւ անհաշտ, որչա՛տ երեւոյժն ունի։

Իսկ Մեծիկոյ թագուհւոյն ճառն ըստ ամենայն մասանց խաղաղական է։ Թագուհին չյուսար որ Վերթիկ խաղաղութիւնը վրդովի։ Օտար տերութիւններն Մեծիկոյ բարեկամական զգացում կը յայտնեն եւ Մեծիկոյ աշխարհի հետ հաշտ է, բայց ի՞նչ պայմանի թնդողորմէն որ Մեծիկոյի հիւպատոս մը եւ ուրիշներ եւ թերեւս հիմա երկուք ալ հայ վարդապետ շղթայապարկ կը պահեն։ Բայց Մեծիկոյ այս բարեարդուն արժանաւոր պատիժը պատերազմաւ տալու ձեռք զարկել է, եւ ահա ասոր ծախքը վաւերացնելու համար է որ խորհրդարանն այս տարի շուտ բացուեցաւ։ Վրդէն Վոմ պայէն առաջին զորատուները ճանաչեց եւ Վրանի վրայէն Մեծիկոյ եւ անկէ ալ դէպ ի՞նչ անպէշատան քայլերու բոլորապատեղանգ անգղիական, որոց 4000ը եւրոպացի, իսկ մնացածը հնդկի։ Բանակին պիտի ընկերանան նաեւ 8000 սպասաւորներ, որք Մեծիկոյ գումարուելիք 35,000 կենդանեաց պահպանութեանը պիտի ծառայեն։ Հեռաւոր արշաւանք մ'առանց ձիերու եւ զրասաներու խիստ դժուարին է ի կատար հանել, եւ ասոր համար այս պիտանի կենդանեաց առատութեան հող տարւած է։ Բանակին հրամանատար Վրդ Ռոպրթ Վերթիկ, հոկտ. 26ին ճանաչեց պիտի ելնէր, եւ բոլոր բանակն

հիմա, նոյեմբերի վերջերը, Մեծիկոյ վաւերի գումարուէր թնդողորմի վրայ երթալու համար։

Ապէշատանի դժուարին գործը, ամերիկացոց հարաւային ծովաստիւններուն տուած վնասին պատճառաւ յարուցած վէճը, Վրանիանութիւնը եւ ուտելեաց սղութիւնը բաւական կ'ըզաղեցնեն զՄեծիկոյ եւ իրաւունք կուտան իրեն անմիջապէս տերութեան սկզբունքը պիտի բռնելու։ Մանչեսթրի մէջ երկու Վրանիան գրական բանտը տարուած ժամանակ իրաւասցիները աստիականութեան զինուորաց վրայ յարձակելով ու անոնցմէ մէկն սպաննելէ եւ մէկ քանին վիրաւորելէ ետեւ Վրանիաններն ազատած էին։ Աստիականութիւնն այս յանգուղին յարձակման հեղինակներէն մէկ քանին բռնեց։ Կառավարութիւնը մասնաւոր յանձնաժողով մ'անուանեց ասոնց գաղտնիքները, եւ յանձնաժողովն անոնցմէ հինգը մահուան դատաւարեց, տասնեւմէկին ալ դատարանէն ազատ։ Մտք վրայ քանի մը քաղաքներու մէջ խաժամութէն ունեւորութեանց սղութիւնը պատճառ բերունքով, հացադուրձներուն եւ մահաճառներուն խանութները թալլելին, եւ երբ մտածուի որ ուրիշ ժամանակներ ուտելիքներն ասկէ աւելի սուղ եղած են, հարկ կըլլայ հետեւեցնել որ հոս ալ Վրանիանութեան մատկայ Վոմարայի մէջ ալ ժողովրդական ջոյցեր եղել են որ եթէ դատաւարութեան Վրանիանց մահուան պատիժ տրուի, ժողովուրդն ալ կառավարութեան վրէժխնդրութիւնն պիտի ընէ։ Ուրեմն Վրանիանութիւնն Մեծիկոյ ստորին դասերուն եւ մանաւանդ իրաւասցից մէջ քանի կերթայ կը ծառայի եւ կառավարութեան մտքը տուր կը պատճառէ։

Մեծիկոյ եւ Հռոմայ մէջ ալ ծանր վէճ մը բանալիք դէպք մը պատահեցաւ։ Վաղղիան կառավարութիւնը Հռոմի անդղիական գործակատար Վ. Օտո Վոմսիկի տունը կոխելով խուզարկութիւններ ըրել է։ Բայց իրաւանց ազգաց գեապանատուններն անդադարեցին, վասն զի իրենց ներկայացուցած տերութեանց իրրեւելի հողը կը համարուին։ Բայց արդեօք պապական կառավարութեան համար ազգաց իրաւունքը չկայ, եւ արդեօք Մեծիկոյն սր իր դրօշին պատուոյն այնչափ նախանձախնդրէ է, ալ քանի տի գոցէ՝ այս թնամանաց։ Զկարծուիր, ուստի անյուսալի չէ որ դեպքանական դժուարութիւն մ'ալ ասկէ ծագի։

Խաղաղային առնուած լուրերը Վարդապարի Մանթանայի առջեւ պապական զորաց հետ ըրած վերջին կտրել կը նկարագրեն, ուր զաղղիացոց ներկայութեան շնորհիւ պապականներն յաղթութիւնը վատարկած են։ Վարդապարի Վարդեա դաւնալու խոստմամբ Վրանիան գացած

ատեն, երկաթուղոյն կայարանին մէջ բռնուելու եւ բերդարդել եղեր է։ Իր Վրանիէն հրատարակած մէկ յայտարարութեան մէջ կրնէ թէ դաղղիական եւ խաղաղական զորաց միմալը տուրենէն ետեւ ալ իրեն գործ չընալով ետ կը քաշուի, եւ խաղաղաց կամքին կը թողու Հռոմայ խնդրոյն լուծուի։

Լատինոյ կայսրը Փարիզի աղքատաց եւ իր բնակած Նիդէի պալատին սպասարարաց յիսունական հազար ֆրանք առատաձեռնելէ եւ Վարժեցն կայսր ու բոլոր վարչական ղեկավարները հիւրընկալութիւնը վայելելէ ետեւ, հարաւային Վերմանիոյ վրայէն Վրանի կարտէն անցնելով իր մայրաքաղաքը դարձաւ, ուր յաղթական ընդունելութիւն գտաւ։ Եւ աստիկ Վրանիան քաղաքական երկայն ճառ մը խօսեցաւ, որուն կայսրը պատասխանեց թէ Վաղղիոյ մէջ իր տեսած համակրութիւնները մեծաւ մասովն այն համոզման վրայ հիմնուելէն թէ Վատրիաներքին միութեամբ կրնայ իր նախկին զորութիւնն ստանալ, եւ իր ձեռք զարկած բարեկարգութեանց մէջ հաստատապէս յառաջ դիմելու համար վատարկութիւն յայտնեց ամեն հայրենասէր աւատարացոց օժանդակութեան վրայ։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Թուրուզի կառավարիչ փաշային դէմ ծանր ապստամբութիւն մը ծագելու և փաշային եղբայրն ալ ապստամբաց կողմն անցնելու հեռադիր ծանուցած էր։ Եւ յետոյ պաշտօնական կերպով լուր եկաւ թէ ապստամբութիւնը զբաւաւ և ամեն բան լինեցած է։

Եւ անգամ Թուրուզին զորուած նախախնդր քստմնելու տեղեկութիւններ կուտան խաղաղութեան ինչ կերպիւ վերջանալուն վրայ։ Իսկայն Իստանբուլը զբաղեցուցաւ փաշային պալատը հրաւիրուելու և խեղդուելով դուրս նետուելու է։ Վրանի միջոցին զինուորները զորապետ Ուշեի փաշային տունն ալ պաշարել են, որ սենեակ մը քաշուելու սուրմ'առնելով դէմ դնել փորձել է։ Երբ զինուոր փոսն վազելու են զինքը ձերբակալ ընելու։ Բայց ի՞նչու գանձը տապալել է։ Ուստի զուրաբ զինուորներն ալ ներս ընտելու զինքը կաշխմեղէր և փաշային առջեւ տարել են, որ անմիջապէս գտնուի իր գերու հրաման ըրել է։ Երբ իր ալ Թուրուզի երկեղի պաշտօնատարներէն էին։ Ի՞նչու փաշան արեւելեան պատերազմին ժամանակ Թուրուզի զորաց հրամանատարութիւնը ըրած էր։ Եւ Իսկայն Իստանբուլը զորապետն ալ օլոտաւորաւ Սալթանին դատարարութիւնը շնորհաւորելու եկած էր իր կառավարութիւնն կողմնէ։ Վերել իր պարզապէս կատարածի մը վրայ այս անգամ Թուրուզին ի գործ դրուած են։ Եւ իր քաղաքին մէջ մեծ գար

կուժիւնները կուտայ, որոցմէ կը տեսնուի թէ՛ Արուստագեմայ վանքին՝ կամ որ նոյն է՝ ընդհանուր հայ ազգին իրաւունքը կայտնի աշխատողներն յանդերձութիւնը մինչեւ որ աստիճան կը հասնեն, և մանաւանդ ի՛նչպէս ամեն հնարք ի գործ կը դնեն որպէս զի ընդհանուր ազգին պարծանք եղող հոյաւ կայարանը իմ անունն ու ազգեցուն թիւնն ալ իրենց ապօրինաւոր պահանջ մանց գործիք կամ գէնք ընեն, և անոյ ընդհանուր ազգին դէմ մաքաւին

« Աղէքսանդրիոյ կարծեցեալ լեւազօր երեսփոխանը Պաճիկի ժողովաւ կանայ միտքն ու կամքը իրեն յանկուցանելով կը խոստանայ անոնց՝ պէտք է որ ամեն պէս երկար զիր մի գրեւ Պաճիկի Լեւազօր փաշային՝ անոր կողմանէ զերեք յուսարելով. առանց ուշանալու կը գրուի նամակն ի Փարիզ իրենց գլխաւորութեան համեմատ, և նամակէն յետեւ կը հասնի նաեւ հեռագիրը: Յիշեալ երեսփոխանը կը յուսարէ ժողովաւանները ըսելով թէ « ես ի՛նչ բաներու համար փաշայն պատրաստիչ չեմ ըրեր որ այս փաշը գործին մէջ պիտի չի յաջողի »:

« Յարգոյ հասարակութիւնը թող չհարմարայ այս անձին՝ ըրած պատրուակեալ ազգայնութեան վրայ, որ դիմացին եղող ամեն իրաւացի արդիւններուն երեքը տկամ չկախելով այս բանին անխնայ աշխատելէն վերջը՝ կը ծանոթանա Պաճիկի ժողովաւաններին ալ իւր կողմէն որպէս՝ ոչ թէ անոնց օգուտ մը կամ ձեռնառութիւն մ'ընելու մտք, այլ զանոնք ևս իւր անձնական գիտման ծառայեցնելու նպատակաւ, որուն վրայ յայտնի տեղեկութիւն մը տալու համար փաշը ինչ ընդարձակ խօսիլ չենք զուար»:

« Բանի մը տարիէն ի վեր է որ յիշեալ անձին ձեռքը մնացած է յիշեալ անձին գոտուած թէ՛ ազգային և թէ՛ Ս. Երուստագեմայ կայուածները: Ս. Երուստագեմայ կայուածներն Աղէքսանդրիոյ մէջ՝ վեց տունէ և ընդարձակ պարտիզէ մը կը բաղկանան յանուն Ս. Յակոբայ վանուց գոտուած, որուն վանքուած դրամները Ս. Երուստագեմայ խրիւղած ըլլալուն գրեթէ բոլոր մարդիկ կը վկայեն քաջապէս գիտնալով, և մինչեւ անգամ զրամոց քանակութիւնն ու տեսակը ազգայնոց բերելով): Այս կայուածներէն՝ այն ընդարձակ տեղը որ Երուստագեմայ յանուն կայուածն է, իւր խելքովն որոշած է իւր անձին պահպանել, եթէ յաջողուի ըլլայ այս գոտին մէջ, իւր այս նպատակին ապացոյց է նաեւ մինչեւ յարգ առանց մէկու մը հաշիւ տալու կառավարելը: Իւր խելքին հնարաւորութեամբ անկ արդիւնքն է որ ազգայնոց առջեւ իրաւասէր և ազգաբարձեալ նախը համար յիշեալ կայուածոց արդիւնքն թէ ամսական և թէ՛ տարբար մ'որոշութիւն տալու ատեն չափազանց նախադիմացիկ վերջն ստացման գիր կառուած ձեռքերէն, իւր հըրամանին տակ գտնուած խեղճ եկեղեցիականաց ալ իւրաքանչիւր ամսապիտոյն տոմարներ կնքել կուտայ: Ա՛հ Սահ, նախը թեման գլխակով պարծեցող միտպետականութեան թեման: Այգաւին վարչութիւնն արդեօք տըք պիտի գոյէ՞ տակաւին: Թշուառացեալ Աղբի մ'իրաւունքներն անհատի մը կամեցող զոհուելուն տակաւին պիտի հանգուրծէ՞ արդեօք: Իւր նուիրական պաշտօնին համեմատ քննելով և ճշմարիտ արդարաւորութեամբ իրաւունքը պիտի չի պարտաւորե՞ արդեօք: Բարեկամս՝ կառավարութեանց հովանոցն ներքեւ գտնուած ժամանակին՝ այսպիսի բռնութեան մեքենայից տակ հեծե՞նք տակաւին: պիտի չտուի՞ մեր արդարաւոր իրողութեան հայրը: Ի՛նչ տարաբար զուսթիւն է, որ ընդհանուր ազգի մը

պատրիարքութեան ընդհանուր կողմէն՝ որ օտար ազգերէ արժանաւորելի պատիւ ու մեծարանք կ'ստանայ, ինքնին իր երեսփոխանին եղբորմէն կը նախատուի ու կարհամարհուի Պաճիկի ժողովոյն առջեւ: Այս անձը՝ Ս. Պատրիարքին ուղեկից եղող վարդապետներէն մէկը կանչել կուտայ ամառաւանք և կրէ թէ « Լեւազօր փաշային հեռագիր կայ, գնա՛ Պատրիարքի ըստ, ինչո՞ւ նստեր է այս տեղ. քանի որ իւր պատիւը տեղն է՝ թող տեղը մեկնի, ապա թէ ոչ... »: Վարդապետը խոհեմութիւն կը համարի այս առաջարկութիւնէն հրաժեշտ տալ, ուստի կը խնդրէ որ լուրը Ս. Պատրիարքին ժողովաւաններէն մէկը հաղորդէ աւելի օրինաւոր ըլլալու համար, ան ալ զաղբիջով կը հրամայէ Լոնտոն գրաւել որ հեռագիրն թարգմանութիւնը կարգայ... »:

Վարդապետն վերջը կրէ վարդապետին « ինչպէս որ լսեցիր՝ գնա Պատրիարքի ալ ըստ. գուցէ ամենիցի ալ Աղբին ծառայէ եք, այդ կերպարանքը ձեզ հազոյնցած ենք՝ որպէս զի մեր հրամանը կատարէք »: Վարդապետը կը պատասխանէ. « Իրաւ է որ մենք Աղբին ծառայէ եք, բայց անհատի մը որ և կոչ հրամանին երէք. ինչ որ կը խօսիք՝ պէտք է ուղղակի Պատրիարքին խօսիք, ի՛նչ հարկ կայ միջնորդի: միթէ՞ Պատրիարքը ձեր խօսքերուն ունկնդրութիւն չը՞նեն: » Այս ըսելէն վերջը վարդապետը դուրս կ'ելնէ: Երջմիջոցին ժողովաւաններէն ոմանք՝ կառավարիչն որ եթէ կարելի է՝ Պատրիարքին պատիւը տեղը պահելով պատասխան մը տան յիշեալ անձը և Լոնտոն գրաւել կը ըսեն. « Թող Լոնտոնց արդու հալ տան. քանի որ Լեւազօր փաշային այս հեռագիրն ունենալու աշխատութիւնին պատարար չիլաւ, և եզրապատան կառավարութեան պէտք եղած յանձնարարականներն ի նպատակ մեզ բերել տալու չափ յաջողեցանք, այսուհետեւ Պատրիարքն ու իւր խօսքը քանի՞ ըստակի արժէք ունին. քանի որ այսպիսի միջոցներ միշտ մեզի պիտի օգնեն, թող Աղբին միջամտութիւնը, տէրութեան թէ՛ Պաճիկի անգամ հրովարտակ բերել տայ, եթէ կրցաւ Պատրիարքը քան մ'ընել, ես այս մօրուքը կ'անձնեմ: ալ ի՛նչ կը ասարկուիք. որով՞ երկուք ունին: վաղը ես այս հեռագիրով եզրապատան կառավարութեան պաշտօնեայնները կը լեցունեմ թէ փաշային կամքն այս է, և մօտ օրերս անոնց յանձնարարութիւններն ալ կուգայ: Պատրիարքը թող քան չունի նե տառի միտքն թէ՛ դուք այս գործն իմ կամեցող յանձնեցէք: » Այս անձին արձագանք կուտան: Ահա արդարաւորութեան ատենն մը և արդար գաղտնաւոր մը վիճի, որ գլխակաւոր ազգապիտի մը բերելն կարտասանուի ի կործանուեմ իրաւանց ազգին և ի ցաւ արտի ճշմարիտ ազգաւորաց: »

ԿՐՈՏԱԿԱՆ ՆԵՐՈՂԱՄՏՈՒԹԵԱՆ ԳԱՍՄԸ

Եթէ աշխարհիս վրայ մարդիկ մի միայն ճշմարտութիւնը փնտռելու ելնէին, այնպէս որ ամեն անձնական կրթչաճ կուտակուէր թիւն կանխադրուած գաղտնիքներ և զգայութիւններ լռէին անոր առջեւ, տարակոյս չկայ որ շատ կուլներ շատ գիտութիւններ շատ արիւն հեղուկութիւններ կը դարձնէին, և ոչ ևս մարդկային ազգն իրարու թշնամի կըլլար, ալ եղբայր և բարեկամ: Մարդիկ շատ մը վերար տեսել հաւածել և մինչեւ իսկ ջարդել ետեւ, բարեբաղդ գարար գտնուեցան այնպիսի բարձր հանձնարներ՝ որք հասկնալն թէ մարդկութիւնը կրնայ տառապան մասնաւոր բաժանարար ցանկիւր դուրս ընկնալ, հաշտ շրջանի մը մէջ միաբանիլ, և ասկէ ծնու ներդաւորութեան սկզբունքը, որ քրիստոնէութեան հանդէսէն զամենքն ինչ ու արդի քաղաքակրթութեան ամենքն մեծ և փառաւոր սկզբունքներէն մէկն է:

Այս սրտազան սկզբունքը, որ կըրնանք ըսել նաեւ թէ արարածնայց եկեղեցւոյ վարդապետութիւններէն մէկն է, քանզի հակառակ իր ուրիշներէն կրած հաւածանայ և թշնամանայ, ինքն ուրիշ ուղղութեամբ եկեղեցիները քոյր կը ճանչէ իրեն, այսօրուան օրս՝ ի բաց առեալ քանի մը տղաութեան արդասիք եղած գիտութեան, հայ ազգն ալ ընդունած է:

Յաւ է ուրիշն տեսնել որ Մէճմուլայի պէս ինքնին միշտ ուրիշներուն դաս տալու վնասի մէջ կարծող՝ բայց միանգամայն հմուտ թերթ մը, ազգին կրօնական ներդաւորութիւնն ու բանտար, Լեւազօրի հայ լրագրիչներուն վրայ ընդհանուր կերպիւ յարձակում մը կրնէ, որուն մէջ հրապարակական գրչի մը անաշտառ ճշմարտատիւնութեան պարտաւորութիւնը գիտարարար զոհուած է անձնական կրկն և բացառիկ շահերու: Յաւ է, ըսինք, փան զի այսպիսի յարձակում մը՝ որ ծանր կերպիւ ամեն հայ զգոցում կը վիրաւորէ, անհնար է որ առանց պատասխանի անցնի հայ մամուլն կողմանէ:

Միայն որովհետեւ մեր մեծապատիւ պաշտօնակիցն ինքնին նախադրածով ըլլալով մեր ներդաւորութիւնն ազատականութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը կանխածի ներքեւ ձգել ուղղած է, հարկաւ կը ներքէ որ մեք տառանց կանխակալ կարծեաց իր յօդուածը քննադատենք:

Ես և առաջ Մէճմուլայ կամ բառաւորով զմեզ, որպէս թէ միշտ ազատականութիւն յեղեցելով՝ գործնապէս ամենէն մեծանաւոր ազգը մեք ենք: Մէճմուլայ կրէ թէ ստորս հազարաւորացոյց ունին: Ի՛նչ են այս հազարաւորացոյցներ չենք գիտեր, բայց առայժմ « հազարին » տեղ մի միայն մէկ ապացոյց մը կը յիշէ, և այն ալ այս է որ հայ ազգն իր ծոցին մէջ ընտելուցնելու չունի եղբր, եթէ « վերջին աստիճանի », բայց « վերջին աստիճանի » մոլեռանդութիւն մը չենք ունեցող միտութեամբ և ազգապատկանութեամբ չյարգարուէր:

Տգեալ ընթերցողներու վրայ ազգեցութիւն ընելու նպատակաւ զըլուած այս կրկնութիւններն ու բացառականութիւնները կրնան օգտագործուել ըսելու այլ փոքր ներքեւ և ինչ ինչ տեղեր հաճոյ հնուած ունենալ, բայց իրաց անժխտելի տարաբարութիւնը հերքելու բողոքովն անկարող են: Բնիկները իրաց անժխտելի տարաբարութեան ըստ իր և տեսնելով թէ ստոյգ են արդեօք Մէճմուլայի մեր վրայ բարդած անբաւարարութիւնները:

Մէճմուլայ օրինակ կը բերէ մեզ Պատրիարք Սահմանադրութիւնը, որ կաթողիկոսութիւնը գաղութացեալ մեծագոյն մասին կրծքը կը ճանչէ, բայց միանգամայն արտօնութիւն կուտայ ուրիշ ամեն կրօնից և անտեղ ծախքն ալ տեղութիւնը կը հազայ: Յետոյ ստոր հետ կը բացատրէ Լեւազօրի հայոց սահմանադրութիւնը, որ միայն լեւազօրիականութիւնն ազգային կրօնը կը ճանչէ և բնաւ ուրիշ կրօնից արտօնութիւն չառար:

Այս բացառականութիւնն ընելէ ետեւ՝ Մէճմուլայ յաղթանակաւ կը գոչէ թէ ո՞չ ապաքէն ասիական տէրութեան կրօնը մը սահմանադրութեան մոլեռանդութիւն մ'է:

Բայց ինչո՞ւ համար այս բացառականութեան մէջ Մէճմուլայ զանց ըրեր է մեր և գաղութացեալ մէջ գտնուած անհուն տարբերութիւնը: Չգիտեմ արդեօք թէ գաղութացեալ քաղաքական

հասարակութիւն մ'են, իսկ մեր կրօնական անոնց սահմանադրութիւնները իրենց քաղաքական իրաւանց գործադրութեան համար է, իսկ մեք այն տեղերէն խիստ հեռի ենք, և մեր սահմանադրութիւնն ըստ իր օրէնքն ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ ի՛նչ: Պարտն ճանչած կըրօնական հասարակութեան մ'եկեղեցական և ազգային գործերուն բարեօրէն և արդար կարգադրութեան միջոց մը: Պատրիարքը իրենց վնասիկն, մեք ալ մերկին յարմար սահմանադրութիւն մը չենք եղբ, և այս երկու կանոններն այնչափ նմանութիւն կամ տարբերութիւն ունին իրարմէ, որչափ գաղղիացիները հայերէն:

Ես կը հետեւի որ մեր սահմանադրութեան լեւազօրիական կրօնից անխախտութեան վրայ հիմնուելը չըլլաւ երբեք մոլեռանդութեան նման համարուիլ, այլ պարզապէս մեր գտնուած վնասիկն բնական արդիւնքն է: Ահա ինչ չմար բոկու թէ Մէճմուլայ ո՞րչափ կը խոստովնուի արտօնաւորութեան գծէն՝ երբ որ այս կէտիս վրայ մոլեռանդութեան յանդիմանութիւններ կրնէ մեզ:

Գանք Մէճմուլայի ուրիշ ամբաստանութեանց: Մեր Մեծ պաշտօնակիցը կամրատեսնէ հայ լրագրիչները, որպէս թէ աշխարհիս չորս կողմը որչափ որ կաթողիկոսութեան վատահամբաւիչ բաներ կան՝ գտնուել կը փնտռեն կը դանդաղեն և կը հրատարակեն, երկու հարիւր յիսուս պատրիարքին միայն Պարիսի պապ կը ճանչեն, այնչափ առաքինաւորք ու խտրելի միայն ճիշդութիւնը գիտեն, և այն և այլն:

Մէճմուլայ, որ իր բարձր դիրքն էն հայ լրագրիչները « արեւնաւոր » պիտի պէր ու և մեծ տէնի յեթիւն էլ ինքնին պիտի մէ յեն ու կը կոչէ, կերակրի որ ինք ընտելուցնելու թէ ի՛նչ ըսել է քննադատութիւն և ազատ կարծիք, կամ թէ գաղտնիք բնաւ գործածած չէ: Եթէ հայ լրագրիչները միմիայն կաթողիկոսութեան պահպանութեան վրայ լեզուակն երկնցը նենքին և իրենց ազգին ու կրկն պահպանութիւնները խնամաւ լուրս թեան մը մէջ ծածկէին, այն ատեն իրաւունք կուենար Մէճմուլայ զանգաւորու: Մեր ըստն այնչափ ստոյգ է, և Մէճմուլայ այնչափ վարժած է կղերականութեան առջեւ ծուր չընելու, որ շատ անգամ հայ լրագրիչներուն գէմ յարձակումներ ըրեր է թէ ինչո՞ւ համար իրենց ալ կղերին առջեւ ծուր չենք դնել և անոնց տեսնել կամքն իրեն պատգամ չեն ընդունիր: Երբն այնպիսի բարձր հայ կղերականներ ալ, որոց Մէճմուլայի անուշ լայց թ մեքոյնից օտարները՝ հայ լրագրաց դառն բայց առողջարար գեղերէն հաճելի երեւան: Մէճմուլայ որ այս ամեն պարագայները խիստ լաւ գիտէ, ի՛նչպէս կրնայ պահանջել որ մերկիններուն համար չպահանջ լուրս թիւն նիս օտարին համար պահանջ: Բայց ի՛նչ ըսել է լուրս թիւն, և ինչո՞ւ համար չպարտաւորենք այն որ պարտաւորել է, և չգոյնք այն որ գոյնել է, ո՞ր որ ըլլայ, և աշխարհի ո՞ր ծայրէն ալ գոյ: Մէճմուլայ թող ձեռքն առնու Երուստագեմայի լրագրիչները, և կրնայ տեսնել որ անդաւորեւնականութեան դէմ մեր դրամաներն անոնց գրածներուն հազարէն մէկն ալ չեն: Մէճմուլայ թող Բաւքալէն աւելի ջերմեանաւ կաթողիկոս մը չըլլայ, բայց և այնպէս ճիշդութիւններուն առաջին մահացու հարուածը տուողն անոր գաղտնական նամակներն եղան: Միթէ Բաւքալ քրիստոնէութիւնը և կաթողիկոսութիւնն ուրիշ ոչինչ նուազ անմահ գրութեաներու մէջ չէ՞ պաշտպանած, ուրիշն ինչո՞ւ համար ճիշդութիւնները վար գիտելու է, փառն զի դիտարանոց միտակարար սկզբունքներն ու գործերը, և իր քննադատութիւններն այսպիսի վերջմանց դէմ էին: Երբն կը պատուին ունինք նաեւ մեք ալ մեք միշտ

պատրաստ ենք կաթոլիկութիւնը յարգելու. բայց միշտ պատրաստ ենք և պատրաստ պիտի ըլլանք նաեւ ծիղկիւթութեան և անդրադարձանականութեան, այսինքն մոլեռանդութեան աններողութեան և ասոնց փնտախար արդեանց դէմ մարտնչելու, նոյն խի եթէ Մէծ մուշա շահաստիքար դիմացինս երէն.

Ձեռք դիտել թէ Մէծմուշա պայտիսի վիճարանութեան մը մէջ ինչո՞ւ համար Վ. սեմ. Տափառ փաշային անունն ալ կը խառնէ և անոր պատճառաւ Պաղղոնի կառավարութեան հայոց ազգին առած գովեստին առթիւ հայ լրագիրները կը յանդիմանեն. թող ըսնայ այն ատեն. ւան հայ կամ օտար լրագիրները, անշուշտ պիտի տեսնէ որ Վ. սեմ. փաշա, յին անունը դանց եղած չէ. Ուրեմն այս յանդիմանութիւնն ալ բոլորովին անտեղի է.

Իսկ Տառեան Մկրտիչ պէյին կաթոլիկ հայոց նկատմամբ ըրած զանազանութիւնը որչափ ալ որ պակաս մը համարուի իր գործին մէջ, այսուամենայնիւ անդրադարձեալ կըրն և անոր կուսակից թերթ մը՝ Տառեան Պօլոս պէյի գերեզմանին վրայ յարուցած դաշխակիւնը պահանջունէն ետեւ կրնայ հայրասէր որդւոյ մը վերաբերեալ ըզգացումէն ասկէջ աւելի բան մ'աղերն կալել.

Եւ այսպիսի անտեղի տարածուած խռովեանց և մատուցող դեղերու վերայ կրթնելով Մէծմուշա հայ ազգը կը բամբասէ իրեն ամենէն մոլեռանդ և աններող ժողովուրդ մը, և հայ լրագիրներն ալ կը յանդիմանեն թէ թշնամանք կըրնն կաթոլիկներուն, և կը յարե թէ երակներուն մէջ արիւն ունեցող մէկը չկրնար այսպիսի թշնամանաց առջեւ անտարբեր մնալ, և թէ ըստ վիպուածեան բժշկացի տակաւին ինք ալ երակներուն մէջ բաւական արիւն ունի Որո՞ւ դէմ է այս յոխորտ սպառնալիքը. բայց որու դէմ ալ որ ըլլայ, լուրջ լրագրի մը չվաղէր այնպիսի խօսքեր ընել, որ պէս թէ դէմը հաղմագայներ ըլլային.

Եւ երբ մեր գանալը Մէծմուշայի կամ իրեն սիրած կղերին կուրծքին դըրեր ենք թէ մեզի ուղղափառ ծառայէր ընդհակառակն Պեր. Լասունի հովհաննիսի դէմ գրած յօդուածնուն մէջ չենք ըսեր թէ «Ուր մեզի հերձաւորը և հետեւիկոս կրտս, փոխանակ մեզի դարձրի պատճառելու, իր կոյր և աններող մոլեռանդութիւնը կը յայտնէ».

Բայց ինչո՞ւ համար Մէծմուշայի երեւակայութիւնն այնչափ բորբոքեւ որ դանակ և արիւն կերպէ. ինչո՞ւ համար աղբին երկու բաժնուած մաւսանց մէջ փոխադարձ սէր մը ծնիլը.

կրտս ժամանակ, երբ ամեն յառաջ գիտութեան բարեկամ ազատասէր ու լուսամիտ անձինք երկուստեք իրարու ձեռք կարկառելու են, Մէծմուշա լուսաւորչականները կաթոլիկներուն դէմ իրեն սաստիկ առեւտրութիւն մ'ունեցող և եթէ ձեռքերնուն գայ զանաք հաւաքելու տանջելու և արիւնարբու գազանաց պէս պատուելու պատրաստ կը ներկայացնեն. Եւսպիսի բուռն լեզու մ'առաւել անոր համար մեղադրանաց արժանի է որ հայ լրագիրները չկարգացող և հայերէն չհասկըցող կաթոլիկներուն և տգէտ անձանց վրայ խիստ դեշտաւորութիւն կրնայ ունենալ, արդարութիւն մը որ երկու կողմն ալ հաւասարապէս փնտախար է, և միայն Մէծմուշայի սիրած և պաշտած կղերին շահաւոր. Մէծմուշա չլիշէր որ լուսաւորչականները միշտ պաշտպանողական գիւրքի վրայ են, իսկ յարձակումը տուտները միշտ անդրադարձանական են, որք կրօնական ծաւալում ընելու նպատակաւ ընդ ծով և ընդ ցամաք կը յանդիմանէ և գրեթէ ամեն միջոց օրինակով կը համարեն. Միթէ կրօնական ծաւալման ջանքերէն աւելի բարոյայտ և անխտակ ապացոյցներ կրնան ըլլալ մոլեռանդութեան ու աններողութեան ո՞ր կողմը գանուիլը հաստատուել համար.

Լուսաւորչական հայը զիտէ ուրիշին կրօնը յարգել, և միտադարձի իր կրօնին ու խղճին վրայ եղած ամեն նորեայ յարձակումներն արհամարհանօք մերժել. Դեք չըսեր օւրիշին, դու մոլորեալ ես, հերձուածող ես, հերեւտիկս ես, օւստի պէտք է որ քու մոլորութենէ դառնաս. բայց երբ օւրիշները կրօնական ծաւալման նպատակաւ կեննն աշխարհի առջեւ իր խղճը կը թշնաման, իր եկեղեցին «ամենազից մէհէն» կը կոչեն, մարդկութեան գաղափանց դէմ գործած կըլլայ եթէ ինք ալ այսպիսի կոյր մոլեռանդութեան դէմ չգործէ. Միթէ մոլեռանդութիւն է թշնամանց դէմ բողբոջ, միթէ ներդաժմութեան դէմ գործել է աններողութիւնն այսպէս, միթէ բռնութիւն ընել է իր խղճին դէմ. դաժ թշնամանք վանել. Թող աշխարհ վիայէ.

Բայց, կրտս Մէծմուշա, թողք որ եկեղեցականի մը գրուածները ձեր մէջէն յիսուն եկեղեցական երեսն ու հերքեն. Եթէ այսպէս է, ինչո՞ւ համար ինք ալ այս տեսակ խղիւղներու մէջ կը նետուի. Թողընք Մէծմուշայի այս անիւրեւ հակասութիւնը, Մէծմուշա դիտուելու է որ լուսաւորչական հայուն կրօնը միմիայն եկեղեցականին չէ, այլ ընդհանուր հաստատուելոյ, օւստի երբ որ իր կրօնից և եկեղեց.

ւոյն, այսինքն իր խղճին դէմ թշնամանք մը տեսնէ, ամեն հայ՝ որ ձեռքը զրկէ մը կրնայ բռնել, այնպիսի թըշնամանքներն հերքելու և փանելու իրաւունք և պատուութիւն ունի, և ոչ ոք կրնայ այս իրաւունքն ու պատուութիւնն անոր ձեռքէն աւելու.

Սը մնայ լուսաւորչական լրագրաց կողմանէ հառնական ազգայնոց քաղաքային վարչութեան վրայ երբեմն երբեմն ըրած դիտարկութիւնները, որք կը լսի թէ Մէծմուշայի երակները գայալացուցած են. Ըստ ալ պատասխանը դիւրին է. Ինքն այնչափ խճճեց և քննադատեց մեր ազգային գործերը, որ վերջապէս մեզ ալ սովեցեց իրենց քննադատել. Ուրեմն ի՞նչ իրաւամբ կը բողբոջ հիմայ.

Թող Մէծմուշա ի գուր չգոչէ թէ պէտք է որ հայ լրագիրները կամ խոստովանին թէ մոլեռանդ են կամ կաթոլիկութիւնը յարգեն. Մոլեռանդ չենք և կաթոլիկութիւնը կը յարգենք, բայց անդրադարձանականութիւնը այսինքն արդէ քաղաքակրթութեան ժրտումը, բնաւ.

Բայց եթէ մեր ազատականութեան լուսաւորչութեան և ներդաժմութեան աւելի հաստատուն ապացոյց մ'ալ ուզէի, պատրաստ ենք այն ալ տալու. Մէծմուշա կը դանդաղէր որ մեր Սահմանադրութիւնը մի միայն լուսաւորչականութեան վրայ հիմնուած է և ուրիշ գաւառութեան երկու ազգայնից դուրս

ձգուած են. Ուրեմն ի՞նչ պէտք է երկար խօսք, ահաւասիկ Մասիս յայտարարութիւն կընէ՝ վստահ ըլլալով որ իր առաջարկութիւնը հայոց հաստատակց կարծիքը հաճութեամբ կրնաւորի, թէ լուսաւորչական հայերը պատրաստ են իրենց Սահմանադրութեան այն յօդուածը փոխել, կաթոլիկ ու բողբոջական հայերն ալ իրենց ծոցն ընդունիլ քաղաքականապէս, և ընդհանուր Սահմանադրութիւն մը խմբագրելով՝ համազգային երեւութիւնութիւն և վարչութիւն մը կազմել. Եւս մեր կապտահովներ որ լուսաւորչականներն ու իրենց կղերն այսպիսի առաջարկութեան մը կատարման չեն հակառակիր. կրնայ Մէծմուշա ալ ապահովութիւն տալ որ եթէ կաթոլիկ ազգայնիք քաղաքականապէս միութիւն մ'ուղեւ ըլլան, Պեր. Լասուն և անդրադարձանական կղերը դէմ չալտի՞կենան. Սպասենք որ Մէծմուշա ասոր գոհացուցիչ պատասխան մը տայ որպէս զի ներդաժմութեան և ազատականութեան որ կողմը ըլլալուն վրայ եթէ տակաւին տարիս մը կը գտնուի, այն ալ միանգամ ընդ միշտ վստախի.

Մեր Վ. ազարչ բարեկամը որու մտիտութիւն, կամ ըստ Պ. Վ. տրաւի, Վ. ազարչարանութիւն մը զոյաւ էր մեզ հրատարակելու խնդրանքը, բայց այս շարքու լրագրոյ մէջ տեղ չունենալու պատճառաւ դուրս շարքու և ձգելու հարկադրեցանք.

ԿԱՐԵՒՈՐ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Հայազգի դեղավաճառաց ամենէն երեւելիներէն մէկը՝ հանրածանօթ Պ. Վ. Ծաննի, որ գերադասութեան արհեստը Լաւրայա սովորած, և 16 տարեկէն ի վեր Բերա Լաւրային 67 թիւ դեղարանը բանեցրելով, թէ դեղերուն ընտրութեամբն ու մաքրութեամբ, թէ գեղեցիկ խմորներ, և թէ զինուրուն արժանութեամբ իր անթիւ յաճախորդները գոհ ըրած է.

Եւս անգամ յիշեալ Պ. Վ. Ծաննի մայրաքաղաքը կամուրջին դուրս ինք Ինքնապիսի դիմացը Բարձր. Վ. Կարեւոր Սուլթանին շինել տուած կալուածներէն 7 և 8 թիւ իրարու կից մաղապաններ բռնելով, մէկուն մէջ նոր դեղարան մ'ալ հաստատած, և վրան արեգական շքեղ պատկերով դարձաւ, միւսն ալ ամեն տեսակ դեղերէից և բժշկական նիւթոյ միջեանոց ըրած է. Եւս կրկին խանութներուն մէջ գտնուած ամեն տեսակ դեղերն Լաւրայի ամենէն երեւելի գործարաններէն իրեն յորուած վերջին աստիճան արժանի գնով կը ծախուին. Լին տեսակ քիմիական և ուրիշ դեղեր ամբողջ և անպակաս կը գտնուին. ամեն տեսակ հանքային ջուերն ամեն 15 օրն անգամ մը նոր բերել կը տրուին, հետեւաբար միշտ թարմ են. նմանապէս բուն Կորվէկիոյ անարատ և զուտ ձիւն իւզեր՝ Լաւրայի շինքով երեւոյնքուն աւանդէն գերազանց և ընտիր՝ հօխայով և խիտ արժան գնով կը ծախուին.

Յիշեալ դեղարանին մէջ նաեւ հասարակութեան պիտանոց համար զլսաւոր և մանաւանդ ազգային վարպետ բժիշկներ ամեն ժամանակ պատրաստ կը գտնուին. Գիշերուան ո՞ր ժաման որ ըլլայ՝ կը բացուի. և սառ չդոնուած տանն միշտ մեքենայով կը շինուի և պատրաստ կը գտնուի հիւանդաց համար. Ըսոյցմէ դատ օր բժիշկն որ փնտուի, յիշեալ դեղարանին միջոցաւ կրնայ շուտով գտնուիլ.

ԱՌԵԻՏԻՍԱԿԱՆ

ԴՐԱՄԱՅ ԱՐԺԱՂՈՒԹԻՒՆԸ		
ԿՈՍԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ	Հիւլեմ. 9	Ուրբաթ 10
11 ՆՈՅՆ ՄԱՐԵՐ		
	ՊԵՐՈՒՆ	ՊԵՐՈՒՆ
Օսմանեան լիւրա Մէծ	404	404
Քանաչոյ արծաթ		
Էստամբուլի	35.18	35.25
ԿՈՍԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ 11 ՆՈՅՆ ՄԱՐԵՐ		
ԱՐՄՏԻՐ		
Յօրենթայան կարծր	42—43	
» խոնկիլ »	38—39	
» Բուռ. Պալլէք »	—35	
» Էստամ »		
» իւրապիլ կալուղ »	33—34	
» կալուղ »		
» Պուրկուղ »		
Եփրատայան կալուղ	31—32	
Գարի »	47—48	
ՄԵՏԱՐՄ		
Պուրա կարծ իւլ ֆէ »		
» երկան »	610—20	
Եւր. հօլան ֆրանք »		
» Պարսկաստան ֆրանք »	48—60	

ՆԵՐՔԻՆ ԲԵՐՔ

Բաժնակ Պարքէտէր	Հօխայ	ՊԵՐՈՒՆ
» կէշլէ »		7
» Ստանա »		9.10
» Ուստասան »		6.10
Բուրք Լիւրիլ լուրացում »		5.10—6
» չլուածաւած »		10—12
» Պանդուրմա չլուաց »		—5.10
» ձէշլէ Լիւրիլ »		6—7
» թոխտ »		—14
» Չորու »		42—42.10
» Չորու »		8—9.10
» Չորու »		—12
» Չորու »		8—8.10
» Չորու »		33—34
» Չորու »		225—230
» Չորու »		26—28
» Չորու »		43—45
» Չորու »		23—24
» Չորու »		—21
» Չորու »		—3
» Չորու »		—35
» Չորու »		—38
» Չորու »		—9
» Չորու »		—8
» Չորու »		—6.10
» Չորու »		—3.10
» Չորու »		—4

ԱՐՏԱՔԻՆ ԲԵՐՔ

Կարգ	Հօխայ	ՊԵՐՈՒՆ
Խաչիկ Ռիօ Է. Գարի 100 հօխ		880—900
» Գարի 6—10 կիլոգր. »		—
» ֆոշի »		—226
» Զուր. Գարի »		280—285
» ֆոշի »		225—228
» ֆոշի »		280—285
» ֆոշի »		222—224
» ֆոշի »		665—670
» ֆոշի »		5.10—6
» ֆոշի »		125—130
» ֆոշի »		—75
» ֆոշի »		—6.10
» ֆոշի »		165—180
» ֆոշի »		—3.10
» ֆոշի »		328—330
» ֆոշի »		—5.10
» ֆոշի »		72—73
» ֆոշի »		—100
» ֆոշի »		72—74
» ֆոշի »		135—140
» ֆոշի »		120—130
» ֆոշի »		95—112
» ֆոշի »		—250
» ֆոշի »		—45
» ֆոշի »		—14

Մասիս լրագրոյ բաժանորդագրութեան տեղերն են Լ. Պօլիս Զինիլի խանը վերի յարկը թիւ 7 Մասիս խմբագրատունը
Իսկ դաւառաց մէջ հետեւեալ հոգաբարձուաց սենիտակները
ԻԶՄԻՐ. Երաւութիւն աղա Տէպեան.
ՆԻԿՈՍԻՒՄ. Պ. Խոսրով Թ. Էսիկ.
ՏԱՏԱՐԱՐ. Պ. Եսայի Սալահորեան.
ՏՐԱՊԵՐՈՒՄ. Պ. Խաչատուր Լիւսանեան.
ԿԱՐԵՒ. Կարապետ պատուելի Զաքարեան.
ԵԱՇ. Մ. աղա Խաչիկեան.
ՀԱԼԵՊ. Նիկողայոս աղա Տէր Մարգարեան.
ԵՐԶՆԱՅՍ. Ընթերցարանի Թանգարան.
ՎԱՆ. Գրիգոր աղա Խաչատուրեան.
Ուրիշ քաղաքներէ ստորագրողի ու գործերն այս տեղերէն մէկուն հետ կրնան թղթի ալիլ.
Իմպրիլ-Տիպէն
Կ. Ս. ԻՌԵՒԻՏԵԱՆ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՍ ԼՐԱԳՐՈՅ
Կ. ՊՈԼԻՍ ԶԻՆԻԼԻ ԻՍԵ